

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΝΔΥΜΑΤΟΣ

Ορισμένες μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Roland Barthes

Έως τις αρχές του 19ου αιώνα, δεν είχε υπάρξει, αν θέλουμε να ακριβολογήσουμε, Ιστορία της Ενδυμασίας, παρά μόνο αρχαιολογικές μελέτες ή καταγραφές των ενδυμάτων ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους¹. Αρχικά, η Ιστορία της Ενδυμασίας υπήρξε προϊόν κυρίως του ρομαντισμού, είτε επρόκειτο για την παροχή στους καλλιτέχνες, τους ζωγράφους έργων εποχής ή τους ανθρώπους του θεάτρου εικαστικών στοιχείων του «τοπικού χρώματος» απαραίτητων για τα έργα τους, είτε για τους ιστορικούς που πάσχιζαν να καθιερώσουν μια αντιστοιχία μεταξύ του ενδυματικού τύπου και του «γενικού πνεύματος» μιας εποχής ή ενός τόπου – Volksgeist, Zeitgeist, spirit of the time, ηθικός χαρακτήρας, ατμόσφαιρα, στιλ, κ.λπ. Τα αμιγώς επιστημονικά έργα σχετικά με την ενδυμασία εμφανίστηκαν γύρω στο 1860. Πρόκειται για έργα λογίων, αρχειοθετών όπως ο Quicherat, ο Demay ή ο Enlart², επιστημόνων που ασχολούνταν συνήθως με ζητήματα της μεσαιωνικής περιόδου. Αρχική τους πρόθεση ήταν να εξετάσουν την ενδυμασία ως άθροισμα στοιχείων και το ίδιο το ενδυματικό στοιχείο ως είδος ιστορικού γεγονότος, του οποίου έπρεπε πριν από οιδήποτε άλλο να χρονολογηθεί η εμφάνιση και να προσδιοριστεί η αντίστοιχη προέλευση. Τα έργα αυτά εξακολουθούν να κυριαρχούν και σήμερα, εφόσον συνεχίζουν να εμπνέουν τις αμέτρητες εκλαϊκευμένες ιστορίες που συναντά κανείς σε αφθονία, σε συνδυασμό με την εξέλιξη του εμπορικού μύθου της μόδας.

HΙστορία της Ενδυμασίας δεν έχει επωφεληθεί ακόμη από την ανάντω των ιστορικών μελετών που σημειώθηκε στη Γαλλία εδώ και τρεις δεκαετίες: η οικονομική και κοινωνική διάσταση της Ιστορίας, ο συσχετισμός του ενδυμάτως και των φαινομένων της ευαισθη-

σίας όπως τα προσδιόρισε ο Lucien Febvre, η ανάγκη για μια ιδεολογική πρόσληψη του παρελθόντος, όπως μπορούν να την ορίσουν οι μαρξιστές ιστορικοί, στην πραγματικότητα ολόκληρη η θεματική οπτική της ενδυμασίας είναι ακόμη ελλιπής. Έλλειψη ακόμη περισσότερο παραδοξη,



γικό³ σύνολο (καταναγκασμόι, απαγορεύσεις, ανοχές, παρεκκλίσεις, φαντασιώσεις, συγκλίσεις καθ αποκλεισμοί) που τα συγκροτεῖ. Τα αρχέτυπα που μας έχουν παραδοθεί είναι αμιγώς γραφικά, αφορούν δηλαδή σε μια αισθητική (και όχι κοινωνιολογική) διάταξη⁴. Επιπλέον, ακόμη και σε επίπεδο ενδυματικού στοιχείου, παρά τη σοβαρότητα των καταγραφών, η ανάλυση παραμένει συγκεχυμένη: από τη μια, το ποιοτικό όριο που αποτελεί αφετηρία αλλαγής της μορφής ή της λειτουργίας ενός στοιχείου στανίνως καθορίζεται με άλλα λόγια, το ίδιο το αντικείμενο της ιστορικής έρευνας παραμένει διφορούμενο πότε αλλάξει πραγματικά ένα στοιχείο, δηλαδή πότε υπάρχει πραγματικά ιστορία⁵: Από την άλλη, η θέση του στοιχείου στον οριζόντιο άξονα του σύμπατος (βαθμοί εξωτερικότητας) παρακολουθείται με πολὺ χαλαρό τρόπο, έτσι ώστε το περίπλοκο παιχνίδι των εσωρούχων, των ρούχων και του πανωφοριού, δεν αναλύεται ποτέ ως προς τη νοημότητά του⁶.

[...]

Τέτοιου τύπου είναι λοιπόν οι κύριες ελλείψεις των διαφορικών περιγραφών που χρησιμοποιούνται στις Ιστορίες της Ενδυμασίας. Άλλα πρόκειται, εντέλει, για ανεπάρκειες που ουσιαστικά θα μπορούσαν να καλυφθούν από ένα μεγάλο κομμάτι της Ιστορίας. Το πρόβλημα είναι σοβαρότερο, επειδή είναι ειδικότερο, όσον αφορά στη θεμελώδες λάθος όλων των Ιστοριών της Ενδυμασίας, οι οποίες συγχέουν δίχως μεθοδολογικές επιφυλάξεις τα εσωτερικά και εξωτερικά κριτήρια διαφοροποίησης. [...]

Είναι απαραίτητο να προσθέσουμε ότι οι «Ψυχολογίες» της Ενδυμασίας, πολυάριθμες από αγγλοσαξονικής πλευράς, δεν προσφέρουν, στο συγκεκριμένο αυτό σημείο, ίδιατερη βοήθεια. Παραμελούν όλη τη μείζονα μεθοδολογική δυσκολία, το συνδυασμό κάθε στιγμής της Ιστορίας και της κοινωνιολογίας της Ενδυμασίας. Έχουν γίνει πολλές συζητήσεις σχετικά με τα κίνητρα της ένδυσης, ίδιατερα σε φυλογονικό επίπεδο, που δινεται να μη θυμίσουν τια πάντα μάταιες συμπτώσεις σχετικά με την προέλευση της γλώσσας. Γιατί ντυνεται ο άνθρωπος; Σταθμίσαμε την αντίστοιχη σπουδαιότητα των ακόλουθων τριών παραγόντων: της προστασίας, της ντροπής, του στολισμού¹¹. Θέλοντας να σταθύσουμε κυρίως στη σχέση του στολισμού και της προστασίας και επικαλύψουμε ορισμένες εθνογραφικές παρατηρήσεις (λαοί από άγρια κλιματικά, όπως οι αυτόχθονες της Γης του Πυρός, προτάσσουν το στολισμό, όχι την προστασία) ή ορισμένα δείγματα παιδικής ψυχολογίας (το παιδί στολίζεται και μεταφωτίζεται αλλά δεν ντυνεται), πιστέψαμε ότι μπορούμε να αποδείξουμε ότι το κίνητρο του στολισμάτος ήταν κατά πολύ το σημαντικότερο. Θελήσαμε ακόμη να διαπρήσουμε τον όρο του ενδύματος στην περίπτωση της προστασίας και τον όρο της Ενδυμασίας στην περίπτωση του στολισμού. Φαινεται ότι

Πολτό από δέρμα ερμινίας,
Sitka Whale House
Collection, 1925, 98,6 εκ.

εφόσον το ένδυμα αποτελεί αντικείμενο της ιστορίας και της κοινωνιολογίας ταυτόχρονα, που όμοιοι του δεν υπάρχει.

Οι ελλείψεις των Ιστοριών της ενδυμασίας που έχουν γραφεί μέχρι σήμερα είναι άρα, πρωτίστως, οι ίδιες με εκείνες που παρουσιάζει ο ιστορικισμός. Η μελέτη ήμως του ενδύματος θέτει ένα ιδιαίτερο επιστημολογικό ζήτημα, το οποίο θα θέλαμε τούλαίστον να επισημανόμασμε εδώ: αυτό που θέτει η ανάλυση κάθε δομής, από τη στιγμή που αυτή πρέπει να γίνει αντιληπτή στην Ιστορία της, χωρίς ωστόσο να χάνει τη συγκρότηση ως δομή: το ένδυμα αποτελεί αναμφίβολα, σε κάθε στιγμή της Ιστορίας, αυτή την Ισορροπία κανονιστικών μορφών, το σύνολο των οποίων βρίσκεται εντούτοις αιδιόκαπτα σε εξέλιξη.

Το ζήτημα αυτό οι Ιστορίες της Ενδυμασίας το έχουν επιλύσει μέσα από τη σύγχυση. Αντιμέτωπες με την υποχρέωση να εργαστούν με μορφές, επιχείρησαν να καταγράψουν διαφορές: οι μεν, εσωτερικές του ίδιου του ενδυματικού συστήματος (οι αλλαγές της οιλουσέτας), οι δε, εξωτερικές, δανεικές από τη γενική Ιστορία (εποχές, χώρες, κοινωνικές τάξεις). Η ανεπάρκεια των απαντήσεων είναι εδώ γενική, τόσο σε επίπεδο ανάλυσης όσο και συνθετικού: σε επίπεδο εσωτερικής διαφοροποίησης, καμιά Ιστορία της Ενδυμασίας δεν έχει ασχοληθεί ακόμη με τον προσδιορισμό αιτού που θα μπορούσε να αποτελεί, σε μια δεδομένη στιγμή, ένα ενδυματικό σύστημα, το αισιολο-



Franz Xaver Winterhalter,
Προσωπογραφία
του Edouard André, 1827.
Musée Jacquemart-André,
Παρίσιο.

όλες αυτές οι συζητήσεις είναι θύματα μιας «ψυχολογικής» ψευδαισθήσης: το ορισμόν ενός κοινωνικού φαινομένου, όπως το προύχο, μέσω του συνόλου ενός αριθμού ενοτήτων, θεωρουμένων σε ένα επίπεδο αυτορρυθμίας, και απλά «πολλαπλασιασμένων» στην κλίμακα της ομάδας: πρόβλημα που η κοινωνιολογία θελει ακριβώς να ξεπεράσει¹².

Στην πραγματικότητα, αυτό που πρέπει να ενδιαφέρει τον ερευνητή, ιστορικό ή κοινωνιολόγο, δεν είναι το πέρασμα από την προστασία στο στολισμό (ένα απαπλό πέρασμα), αλλά η τάση κάθε σωματικής καλύψης να εντάσσεται σε ένα οργανωμένο, κανονιστικό, καθιερώμένο από την κοινωνία μορφικό σύστημα. Οι πρώτοι ρωμαίοι στρατιώτες που έριξαν στους ώμους τους μια μάλλινη κουβέρτα για να προστατεύοντούν από τη βροχή εκτελούσαν μια πράξη απλής προστασίας. Μόλις όμως υπήρχε μορφή και χρήση όχι μόνο εξωραϊστικών αλλά απλά ρυθμίστηκαν από μια ορισμένη κοινωνική ομάδα (όπως για παράδειγμα, των οικλάβων της γαλατο-ρωμαϊκής κοινωνίας, γύρω στον 2ο αιώνα), το στοιχείο εισχώρησε στο σύστημα, το ένδυμα έγινε ενδυμασία (ρέπουλε), δηνος να μπορεί κανείς να ξαναβρεί σ' αυτή τη διαδρομή κανένα ίχνος αισθητικής τελεολογίας. Η ιδιοποιηση μιας μορφής ή μιας χρήσης από την κοινωνία μέσα

από κατασκευαστικούς κανόνες¹³ είναι αυτή που θεμελιώνει την ενδυμασία και όχι οι παραλλαγές της χρηστικής ή διακοσμητικής της υπόστασης. Όταν μια γυναίκα βάζει ένα λουλούδι στα μαλλιά της, αυτό παραμένει πράξη στολισμού απλή και έκπλαση, όσο τη χρήση (στεφάνη γάμου) ή τη θέση (λουλούδι στο αυτί στην τοιγάνικη ενδυμασία) δεν τις καθορίζει η ίδια η κοινωνική ομάδα: πρόκειται λοιπόν απλώς για τη μετατροπή της πράξης στολισμού σε πράξη ενδυμασίας.

Τούτο μοιάζει με πρωταρχική αλήθεια. Ειδαμε όμως ότι τα έργα που είναι αφειωμένα στην ενδυμασία, είτε ιστορικά έπειτα ψυχολογικά, δεν έχουν ποτέ πραγματικά θέτει την ενδυμασία ως σύστημα, δηλαδή ως δομή της οποίας τα στοιχεία δεν έχουν ποτέ ιδιαίτερη αξία, αλλά αποτελούν σημαντικά, μόνο εφόσον συνδέονται με ένα σύνολο συλλογικών νορμών. Φυσικά ανασύρθηκαν συλλετές, αρχετυπικές μορφές, ιδιαίτερα σε γραφικό επίπεδο. Το σύστημα όμως είναι τελείως διαφορετικό από ότι μια *gestalt*-προσδοκία ζητάει αλοκληρωτικά από τις κανονιστικές σχέσεις, που δικαιολογούν, υποχρεώνουν, απαγορεύουν ή ανέχονται, με μια λέξη ρυθμίζουν το συνδυασμό των στοιχείων σε έναν συγκεκριμένο φορέα, ο οποίος νοείται μέσω στην κοινωνική, ιστορική του φύση: πρόκειται για μια αξία. Το ένδυμα λοιπόν πρέπει να περιγράφεται σε επίπεδο ρητά κοινωνικό με όρους θεωρητικούς και όχι με όρους αισθητικών μορφών ή ψυχολογικών κινήτρων. Ο ιστορικός και ο κοινωνιολόγος δεν έχουν να μελετήσουν μόνο προτιμήσεις, μόδες ή ανέσεις πρέπει να καταγράψουν, να συντηνούν και να εξηγήσουν κανόνες συνδυασμού ή χρήσης, περιορισμούς και απαγορεύσεις, ανοχές και εξαιρέσεις οφείλουν να καταγράψουν όχι μόνο «εικονές» ή χαρακτηριστικά των έβιων, αλλά σχέσεις και αξίες σε αιτούς εναπότελη η προκαταρκτική συνήθη για κάθε σχέση μεταξύ ρούχου και ιστορίας, αφού αυτοί ακριβώς είναι οι κανονιστικοί δεσμοί που αποτελούν σε τελική ανάλυση αιγαίνους νοημάτως. Η ενδυμασία είναι ουσιαστικά φαινόμενο αξιολογήκτης τάξης.

Αναμφίβολη, αυτό που εξηγεί τις δυσκολίες των συγγραφέων μας να αντιμετωπίσουν την ενδυμασία ως σύστημα είναι το γεγονός ότι δεν είναι ευκόλο να ακολουθήσει κανείς την εξέλιξη μιας δομής μέσω στο χρόνο, τη συνεχή διαδοχή ιστορροών, τα στοιχεία των οποίων μεταβάλλονται άνισα. Αυτή η δυσκολία την έχει ήδη αντικείται με τουλάχιστον ακόμη επιστήμη και την έχει με περισσότερα: η γλώσσαση, όπως και η ενδυμασία, είναι ταυτόχρονα σύστημα και ιστορία, πράξη απομήκη και θεωρημά συλλογικός. Η γλώσσα και η ενδυμασία είναι, σε κάθε στηγμή της ιστορίας, ολοκληρωμένες δομές, που η οργανική τους σύσταση αποτελείται από ένα λεπτούργικο δίκτυο από νόρμες και ωρφές: η μετατόπιση ή η μετατόπιση ενός στοιχείου μπορεί να τροποποιηθεί το σύνολο, να παραγάγει μια νέα δομή: έχουμε αδικάσια να αντιμετωπίσουμε κινούμενες ιστορησίες, θεωρημάτων σε εξέλιξη. Δίχως να θέλω να υπεισέλθω σε αυτό το σημείο στη διένεξη του στρουκουράλισμού, είναι αδύνατον να αρνηθώ την ταυτότητα

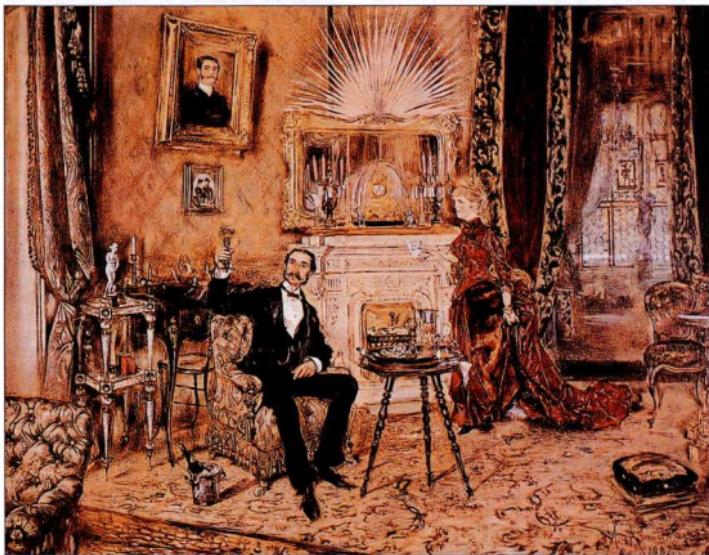
του κεντρικού προβλήματος. Τούτο δεν σημαίνει ότι αυτό το πρόβλημα μπορεί να δεχτεί πανομοιότητες λύσεις στη μία ή στην άλλη περίπτωση. Το λιγότερο που μπορούμε να περιμένουμε από τη σύγχρονη γλωσσολογία είναι να παράσχει στη μελέτη της ενδυμασίας πλαίσιο, υλικό και όρους συλλογισμού, που χρησιμοποιούνται ήδη εδώ και πενήντα χρόνια. Πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε εν συντομίᾳ τη μεθοδολογική επίπτωση των σωστικανών μοντέλων στη μελέτη της ενδυμασίας¹⁴.

1. Λόγος και ομιλία, ενδυμασία και ένδυμα

Γνωρίζουμε ότι για τον Saussure, η ανθρώπινη γλώσσα μπορεί να μελετηθεί κάτω από δύο πρίσματα, αυτό του λόγου και αυτό της ομιλίας. Ο λόγος είναι ένας κοινωνικός θεσμός, ανεξάρτητος από το άτομο, είναι μια κανονιστική δεξαμενή από την οποία το άτομο αντλεί την ομιλία του, είναι «ένα εικονικό σύστημα που οποιο δεν πραγματοποιείται παρά μόνο μέσα στην και μέσω της ομιλίας». Η ομιλία είναι μια ατομική πράξη, «μια εκδήλωση που πραγματοποιείται με τη λειτουργία της γλώσσας», ενώ γλώσσα είναι ένας γενικός όρος που περιλαμβάνει το λόγο και την ομιλία¹⁵. Φαίνεται ιδιαίτερα χρήσιμο να διαχωρίσουμε με ανάλογο τρόπο στο ένδυμα μια θεσμική πραγματικότητα, ουσιαστικά κοινωνική, ανεξάρτητη από το άτομο, η οποία μοιάζει με τη συστηματική, την κανονιστική δεξαμενή, από όπου αυτό αντλεί το ντυσμό του. Προτείνουμε να αποκαλέσουμε αυτή την πραγματικότητα, η οποία αντιστοιχεί στη γλώσσα, κατά τον

Saussure, ενδυμασία. Και μια ατομική πραγματικότητα, αλληνή πράξη «ένδυσης», μέσα από την οποία το άτομο πραγματοποιεί πάνω του τον γενικό θεσμό της ενδυμασίας. Προτείνουμε να αποκαλέσουμε αυτή τη δεύτερη πραγματικότητα, η οποία αντιστοιχεί στην ομιλία, κατά τον Saussure, ένδυμα. Ενδυμασία και ένδυμα διαμορφώνουν ένα γενικό σύνολο, για το οποίο προτείνουμε να διατηρήσουμε στο εξής την ονομασία ένδυση (πρόκειται για τη γλώσσα κατά τον Saussure).

Πρέπει φυσικά να είμαστε προσεκτικοί και να μη διαταράξουμε απερίσκεπτα την αναλογία. Μόνο μια λεπτομερική αντίθεση των δύο επιπέδων μπορεί να είναι μεθόδολογίκα έγκυρη. Τη διέκρινε όσον αφορά στην ίδια την ένδυση ο Troubetzkoy, ο οποίος καθιέρωσε έναν παραλληλισμό μεταξύ των ρόλων της φωνητικής και της φωνολογίας και εκείνων της ενδύματικής περιγραφής¹⁶. Η αντίθεση ενδυμασία/ένδυμα δεν μπορεί άλλωστε παρά να εξυπηρετεί την κοινωνιολογική οππική: χαρακτηρίζοντας έντονα την ενδυμασία ως θεσμό και διαχωρίζοντας αυτόν το θεσμό από τις συγκεκριμένες και ατομικές πράξεις από τις οποίες, ούτως επειν, πραγματοποιείται, οδηγούμαστε στη να ερευνήσουμε και να συναγάγουμε τα κοινωνικά στοιχεία της ενδυμασίας (ομάδες ή λαϊκές, φύλου, τάξης, πολιτισμικό επίπεδο, τοπικό χαρακτήρα), ενώ το ένδυμα παραμένει εμπειρικό φαινόμενο, που υπόκειται ουσιαστικά σε μια φαινομενολογική προσέγγιση: ο βαθμός της απηλευθερίας ή της ρυπαρότητας του ενδύματος που φέρει κάποιος, για παράδειγμα, αποτελεί φαινόμενο του ενδύματος, δεν έχει κοινωνιολογική αξία, εκτός εάν η απηλη-



Anton Romako,
«Το οικόπεδο», 1887.
Historisches Museum der
Stadt Wien, Βιέννη.

σία και η ρυπαρότητα λειτουργούν ως εσκεμένα σημεία (σε ένα θεατρικό κουστούμι). Αντίθετα, ένα φαινόμενο λιγότερο εμφανές, όπως το διαφοροποιητικό σημάδι στο ένδυμα των πατρινεμένων γυναικών και των νεαρών κοριτσιών σε μια κοινωνία, αποτελεί φαινόμενο ενδυμασίας και έχει ισχυρή κοινωνική αξία.

Το φαινόμενο της ενδυμασίας αποτελείται από τον προσωπικό τρόπο με τον οποίο ο φορέας υποθετεί (ή υιοθετεί ατελώς) την ενδυμασία που του προτείνεται από την ομάδα του. Μπορεί να έχει σημασία μορφολογική, ψυχολογική ή ευκαιριακή, όχι όμως κοινωνιολογική¹⁷.

Το φαινόμενο της ενδυμασίας αποτελεί σφώς αντικείμενο της κοινωνιολογικής ή της ιστορικής έρευνας. Οδηγήθηκας ήδη να επιστημόνωμε τη σπουδαιότητα της έννοιας του «ενδυματικού συστήματος»¹⁸.

Φαινόμενα ενδυμασίας και φαινόμενα ενδύματος μπορεί να φαίνεται εντός ή όχι συμπίπτουν, αλλά δεν είναι δύσκολο να αποκαταστήσουμε σε κάθε περίπτωση τη διάκριση: το φάρδος που έχει το σακάκι στους ώμους, για παράδειγμα, αποτελεί φαινόμενο του ενδύματος, όταν ανταποκρίνεται ακριβώς στην ανατομία του φορέα. Αποτελεί όμως φαινόμενο ενδυμασίας, όταν η διάσταση του καθορίζεται από την ομάδα που υπαγορεύει τη μοδά. Είναι αρκετά εφαρμόσις ότι υπάρχει μεταξύ ένδυσης και ενδύματος μια αδιακοπή κίνηση, μια διαλεκτική ανταλλαγή την οποία μπορείται να προσδιορίσουμε, όσον αφορά στο λόγο και την ομιλία, ως μια πραγματική πράξη¹⁹.

Για τον κοινωνιολόγο, το πιο σημαντικό είναι προφανώς το πέρασμα από το ένδυμα στην ενδυμασία. Αυτό το πέρασμα μπορεί να γίνει αντιληπτό σε μια αριθμητική διεύρυνση του φαινούμενου του ενδύματος (υπό τον ρητό όρο ότι αυτή η διεύρυνση μπορεί να προσδιορίζεται ως φαινόμενο υιοθέτησης) ή ακόμη σε μια τεχνολογική πρωτοβουλία του κατασκευαστή των ενδυμάτων ή του συνδικάτου του. Για παραδείγμα, το να φορέαι κανείς το παλτό απλά ρίχνοντάς το στους ώμους, με τα μανίκια να κρέμονται, γίνεται φαινόμενο ενδυμασίας, από τη στιγμή που: 1. μια κοινότητα το καθιστά ξέχωροτο σημείο που επιβάλλεται σε όλα της τα μέλη (Αδελφοί των Χριστιανών Σχολών)²⁰; 2. από κατασκευή τους το παλτό προβλέπεται να έχουν εσωτερικά κορδόνια για να περνάνε τα χέρια και να κρατάνε το παλτό στη θέση του δίχως να φοριούνται τα μανίκια (αγγλικό σύστημα). Πρέπει να σημειωθούμε ότι ένα φαινόμενο ενδύματος που δημιουργείται αρχικά από την υποβάθμισμένη κατάσταση της ενδυμασίας μπορεί να μεταμορφωθεί εκ νέου σε δευτερογενές φαινόμενο ενδυμασίας, από τη στιγμή που η υποβάθμιση λειτουργεί ως συλλογικό σημείο, ως αξία: η αρχική ενδυμασία, για παράδειγμα, μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση όλων των κουμπιών του πουκάμισου. Στη συνέχεια αυτό το ένδυμα θα παραβλέψει να κουμπώσει τα δύο πάνω κουμπιά. Αυτή η παράλειψη θα γίνει ξανά με τη σερή την ενδυμασία από τη στιγμή που θα καθερώθει ως νόρμα από μια συγκεκριμένη ομάδα (δανδισμό).

Η μόδα αποτελεί πάντα φαινόμενο ενδυμασίας. Άλλα η καταγωγή της μπορεί να αντιπρο-

σωπεύσει είτε το ένα κίνημα είτε το άλλο. Άλλοτε η μόδα είναι φαινόμενο της ενδυμασίας που επεξεργάζονται τεχνητά οι ειδικοί της (για παρδειγμα, η υψηλή ραπτική), άλλοτε αποτελείται από τη διάδοση ενός απλού φαινούμενου ενδύματος, που αναπαράγεται στη συλλογική κλίμακα για διάφορους λόγους²¹. Φαίνεται ότι στη σύγχρονη εποχή η πρώτη μεθόδος (διάσπαση ενός φαινούμενου ενδυμασίας σε φαινόμενα ενδύματος) είναι ίδιαίτερα συχνή στη γυναικεία μόδα, ενώ η δεύτερη (διεύρυνση ενός φαινούμενου ενδύματος σε φαινόμενο ενδυμασία), εάν παραπέμψουμε τουλάχιστον στις λεπτομέρειες του ενδύματος, απαντάται κυρίως στην ανδρική μόδα (πρόκειται γι' αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσαμε «μπρούμελοποίηση» της μοδάς). Αυτή η διάταξη των φαινούμενων θα έπρεπε να μελετηθεί προσεκτικά. Άλλα αυτό που μπορούμε να προβλέψουμε ίσως από τώρα και στο εξής είναι ότι η σχέση του ενδύματος και της ενδυμασίας είναι μια σχέση σημασιολογική: η σημασία της ενδυμασίας αυξάνεται σταδιακά εφόσον περνάμε από την ένδυση στην ενδυμασία: το ένδυμα είναι ελάχιστα σημασιολογικό, είναι περισσότερο εκφραστικό παρό δηλωτικό η ενδυμασία είναι, αντίθετα, ίδιαίτερα σημαίνουσα, αποτελεί μια σχέση διανοητική, δηλωτική, μεταξύ του φορέα και της ομάδας του.

2. Διαχορονία και συγχρονία

Επισημάναμε ότι ήταν απαραίτητο να διαχωρίσουμε στην ενδυμασία το συγχρονικό ή συστηματικό επιπέδο, από το διαχορονική ή διαδικαστικό. Και πάλι εδώ, όπως και με το λόγο, το κυριότερο πρόβλημα είναι να συνδέσουμε με μια πραγματικά διαλεκτική αντιλήψη τη σχέση του συστήματος και της διαδικασίας. Ο George H. Darwin, ανιψιός του Charles Darwin, διαδιάθηκε κάπως αυτό το πρόβλημα, όταν καθέρωσε έναν παραλληλόμυστο μεταξύ της βιολογικής και της ενδυματικής εξέλιξης, όπου το ρούχο αντιστοιχεί σε έναν οργανισμό και το σύστημα (a whole type of garments) σε ένα είδος²¹. Στην πραγματικότητα, το πρόβλημα δεν μπορεί να λυθεί αφού δεν έχουμε προσδιορίσει το σύστημα με τη βοηθεία εσωτερικών κριτηρίων, πράγμα που δεν έχουν κάνει ακόμη οι ιστορίες της ενδυμασίας. Η γλωσσολογία, από την πλευρά της, έχει ξεκινήσει διεργασίες για να διασφαλίσει τις σχέσεις μεταξύ της συγχρονίας και της διαχρονίας, χωρίς όμως να το έχει κατορθώσει ακόμα. Η επιπτώση δηλαδή της ενδυμασίας, η οποία δεν έχει συγκροτηθεί ακόμη, βρίσκεται μακριά από το να έχει έστω προσεγγίσει αυτά τα δεδομένα. Μπορούμε όμως τουλάχιστον να προτείνουμε δύο μεθοδολογικές επιφύλαξεις σε αυτή την τελική προσπάθεια εξήγησης, που είναι ταυτόχρονα δομική και ιστορική, αντλώντας έμπεινση από εδώ και πέρα από την εμπειρία της γλωσσολογίας. Πρέπει πρώτα να δεχτούμε πιο ελαστική την έννοια του συστήματος, να σκεφτούμε τις δομές ίσως περισσότερο με δρους τάσεων παρά με δρους μιας αυτορής ισορροπίας. Η ενδυμασία υπάρχει σε στενή σχέση συμβίωσης με το ιστορικό της περιβάλλον, πολύ περισσότερο από ότι, τη γλώσσα. Βίαια ιστορικά επεισόδια (πόλεμοι, μαζικές

μετακινήσεις πληθυσμών, επαναστάσεις) μπορούν να γκρεμίσουν γρήγορα ένα αύστημα. Επίσης όμως, αντιθέτω από δι. στη γλώσσα, η επισκευή του συστήματος γίνεται πολύ πιο γρήγορα. Θα ήταν στη συνέχεια επιθυμότο να μην επανεισχθούν, στο γίγνεσθαι των ενδυματικών μορφών, εξωτερικοί ντετερμινισμοί, προτού καταγραφούν όλοι οι εσωτερικοί παράγοντες οι οποίοι, στο ίδιο το αύστημα, προετοιμάζουν τουλάχιστον ένα μέρος της εξέλιξής του²².

3. Σημαίνον και σημαινόμενο

Ο Saussure εφάρμόσε, ως γνωστόν, μια επιστήμη νοημάτων, υπό την ονομασία σημειολογία, της οποίας η σημειολογική γλωσσολογία δεν αποτελούσε παρά ένα μέρος. Είναι αυτονόητο ότι το ένδυμα –το οποίο δεν θα μπορούσαμε να το αναγάγουμε σε μια λειτουργία προστασίας ή στολισμού– αποτελεί προνομιακό σημειολογικό πεδίο: μπορούμε να πούμε ότι η λειτουργία του ως σημαινοντος είναι που ανάγει το ένδυμα σε απόλυτα κοινωνικό φαινόμενο. Άς επαναλάβουμε τις παραπράγματες του M.I. Meyerson σχετικά με το σημείο²³, κάνοντας το διαχωρισμό, στο ένδυμα, μεταξύ των ενδεικτικών φαινομένων και των σημαινόντων (ή δηλωτικών) φαινομένων:

(a) Ενδεικτικά φαινόμενα. Η ένδειξη παρά-

γεται ανεξάρτητα από οποιαδήποτε πρόθεση ή καθοδηγημένη συμπεριφορά. Η σχέση που έχουν καθηερώσει πολλές ιστορίες μεταξύ της ενδύμασίας και του «πνεύματος» μιας εποχής θα ήταν ενδεικτικής τάξης, εάν βέβαια μια τέτοια σχέση μπορούσε όμως να έχει επιστημονική εγκυρότητα, αλλά δεν ισχύει ακόμη κατ' τέτοιο. Θα βρούμε ποι σοβαρά ενδεικτικά φαινόμενα στις μελέτες ορισμένων αγγλοσαξόνων συγγραφέων, όπου το ένδυμα αντιμετωπίζεται ως ένδειξη εσωτερικότητας. Αυτές οι έρευνες έχουν διεξαχθεί προς δύνα κατεύθυνσης. Η μακεύθυνση είναι καθαρά ψυχολογική (στις ΗΠΑ), με την έννοια της ψυχολογίας των επιλογών και των κινήτρων: έγινε προσπάθεια να καθοριστεί η ιεραρχία των κινήτρων στις ενδυματικές επιλογές, με τη βοήθεια ερωτηματολογιών, ακόμη και τεστ²⁴. Στην πραγματικότητα όμως εδώ πρόκειται για περιορισμένες ενδεξεις που η εν λόγω ψυχολογία δεν επιχείρησε ποτέ να εξετάσει σε σχέση με ένα σύνολο είτε ψυχικό είτε κοινωνικό. Η δεύτερη κατεύθυνση αυτών των ερευνών, όσον αφορά στην ψυχολογία του ενδύματος, είναι ψυχαναλυτικής έμπνευσης, με την ευρεία έννοια του όρου. Είναι ευδάκριτα αυτά που μπορεί να αντιληφθεί τη ψυχαναλυτική ερμηνεία από ένα πολιτισμικό αντικείμενο με πιθανές ερωτικές προσκτάσεις και του οποίου ο μορφικός χαρακτήρας

Giambattista Tiepolo,
Επιπομέρειο από το έργο
«Η θύρη του Ερρίκου Γ'
στη βίλα Κονταρίνη»,
1745-1750. Musée
Jacquemart-André, Παρίσι.





Gustav Klimt,
«Adele Bloch-Bauer II», 1912.
Österreichische Galerie,
Bécs.

προσφέρεται εύκολα για την ανάγνωση των συμβόλων. Αυτές οι απόπειρες εξήγησης δεν μπορούν να κριθούν δίχως μια συνολική κρίση της ψυχανάλυσης, η οποία δεν περιλαμβάνεται στις προθέσεις μας. Μένοντας όμως πέρα από το ψυχαναλύτικο αξέωμα, φάνεται ότι οι αναλύσεις αυτού του είδους είναι πολύ περισσότερο παραγωγικές εφόσον πρόκειται για την περιγραφή αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσαμε εκφράσεις της προσωπικότητας (*self expression, self-bodiliness, ταξινόμηση του Flügel²⁵*), όταν αφορούν στο συμβολισμό. ακριβώς, του οποίου τα «σύντομα μονοπάτια» φάνονται ανεξέλεκτα²⁶. Από μια μεθοδολογική οπτική γνωία, αυτό που θεωρείται στην ψυχαναλυτική εξήγηση είναι ότι η έννοια της ενδείξης είναι εδώ διφορούμενη: άραγε είναι η ενδυματική μορφή πραγματικά μια ενδείξη, παράγεται χωρίς καμία πρόθεση; Μέσα από το ψυχαναλύτικο πρίσμα, υπάρχει πάντα επιλογή (τα αυσινέδητα) της ενδυμασίας από μια συλλογικότητα ή της ένδυσης από έναν φορέα: το ένδυμα παρουσιάζεται εδώ πάντα ως αντικείμενο αποκρυπτογράφησης, η οποία είναι δυνατό να γίνει από πλευράς αναγνώστη (δηλαδή της ομάδας, του υπερ-Έγγυ ή του αναλυτή). Το ρούχο είναι, για τον ψυχαναλύτη, περισσότερο σημασία παρά ένδείξη: η έννοια της λογοκρίσιας οδηγεί σε αυτήν του ελέγχου στην κοινωνία

κίνηση, όπως ακριβώς η έννοια της μετουσίωσης δεν είναι παρά η ψυχαναλυτική εκδοχή της διαδικασίας της εκλογής. Οι αντιστοιχίες που ανέδειξε η ψυχανάλυση είναι περισσότερο φαινόμενα έκφρασης από ότι ενδείξεις.

(β) Σημαίνοντα ή δηλωτικά φαινόμενα. Μεταξύ των ενδεικτικών και των δηλωτικών φαινόμενων μπορούν να υπάρχουν κινούμενα όρια, ασαφή: ένα τέτοιο δηλωτικό φαινόμενο μπορεί να προέρχεται από ένα προγενέστερο φαινόμενο ένδειξης, π.χ., το ανδρικό ένδυμα για σπορ (αγγλικής προέλευσης) ήταν αρχικά απλώς η ένδειξη μιας ανάγκης απελευθέρωσης του σώματος στη συνέχεια, αποκομιδεί από τη λειτουργία του, έγινε ενδυμασία (κοστούμι με σακάκι και παντελόνι από τουιντ), σήμανε δηλώσεις μια ανάγκης που αργότερα ήταν περισσότερο στερεότυπη παρά πραγματική. Γενικά, η μελέτη των φαινόμενων ενδυματική σημασίας εξαρτάται αυστριά από την επιμέλεια με την οποία θα αναλυθεί η ενδυμασία ως συγχρονικό σύστημα. Γιατί τα δηλωτικά φαινόμενα μπορούν και πρέπει πάντα, ουσιαστικά, να προσδιορίζονται με αξιολογικούς όρους: το ίδιο το συστήμα δεν είναι παρά μια μορφή, δεν μπορεί να σημαίνει τίποια εκτός από την προσφυγή σε εξειδικωνιστογικά επιχειρήματα (φιλοσοφία της ιστορίας ή ψυχανάλυση). Ο βαθμός συμμετοχής στο συστήμα (απολύτη υποταγή, αποκλεισμός, εκπρόσωπος) είναι που έχει σημασία: η αξία του συστήματος (δηλαδή το αντίτυπο του) δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά στο επίπεδο των παγώσεων ή των αμφιστημάτων του.

Το ένδυμα δεν είναι πραγματικά παρά το σημαίνονταν ενός μοναδικού βασικού σημαινόμενου, που είναι ο τρόπος ή ο βαθμός συμμετοχής του φορέα (ομάδα ή άτομο). Εννοείται ότι το γενικό σημαινόμενο ρευστοποιείται σε έναν συγκεκριμένο αριθμό δευτερευουσών εννοιών ή σημαινόμενων, που ποικίλουν ανάλογα με τις μικρές ή μεγάλες ομάδες, τις λιγότερη ή περισσότερη παγωμένες οι οποίες διαφοροποιούνται μέσα από αυτά. Μία ένδυση μπορεί να καταδηλώσει έννοιες ψυχολογικών ή κοινωνιοψυχολογικών φαινόμενών: αξιοπρέπεια, νεανικότητα, πνευματικότητα, πένθος, κλπ. Αυτό ομως που δηλώνεται εδώ, μέσω αυτών των σημάτων, είναι ουσιαστικό ο βαθμός έντασης του φορέα στην κοινωνία στην οποία ζει: τα βαία ιστορικά γεγονότα μπορούν να διαταράξουν τους ρυθμούς της μόδας, να φέρουν νέα συστήματα. Τροποποιούν το καθεστώς των συμμετοχής, αλλά δεν εξηγούν καθόλου τις νέες μορφές. Το ένδυμα του πένθους μπορεί να ήταν κάποτε λευκό, σημερα ομώνιμα είναι μαύρο. Ενας χρωματικός συβολισμός μπορεί να έχει ιστορικό ενδιαφέρον. Το κοινωνικό γεγονός ομώνιμα δεν είναι το χρώμα του πένθους, αλλά ο τρόπος συμμετοχής που συνέπεται. Ξανασυντάχθηκε δημόκριτη μεταξύ φωνητικής και φωνολογίας: η ιστορία μπορεί να ενδιαφέρεται για την εξέλιξη του πένθιμου χρώματος, αλλά η κοινωνιολογία, η φωνολογία, ασχολείται σημασιατικά με αξιές αντιθετικές και κοινωνικά σημαντικούς²⁷. Το ένδυμα είναι, με την πλήρη έννοια του όρου, ένα «κοινωνικό πρότυπο», μια σχετικά τυπωτηριμένη εικόνα συλλογικών αναμενόμενων συμπε-

ριφορών και είναι ουσιαστικά σε αυτό το επίπεδο που αποτελεί σημαίνον.

[...]

Δεν θα παραλείπαμε να τονίσουμε, τελειώνοντας, ότι η ιστορία της ενδυμασίας έχει μια γενική επιστημολογική αξία: προτείνει τελικά στον ερευνητή τα ουσιαστικά προβλήματα καθε πολιτισμικής ανάλυσης, όπου η κουλτούρα είναι ταυτόχρονα σύστημα και διαδικασία, θεσμός και ατομική δράση, εκφραστικός τόπος και σημαίνοντας τάξη. Με αυτή την ιδιότητα είναι προφανώς εξαρτώμενη όχι μόνο από τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες που την περιβάλλουν, αλλά επίσης από το επιστημολογικό στάδιο της κοινωνικής επιστήμης στο σύνολο της: γεννήθηκε μαζί με την ιστορική επιστήμη, ακολούθησε από απόσταση την εξέλιξη της και ξαναβρίσκεται ταυτόχρονα με αυτήν μπροστά στις ίδιες δυσκολίες, με τη διαφορά ότι από όλες σχέδον τις πολιτισμικές έρευνες υπήρξε ως σήμερα η πιο παραμελημένη, εγκαταλελευμένη κυρίως σε δευτερεύουσες εργασίες εκλαίκευσης. Η ιστορία της ενδυμασίας μαρτυρεί με τον τρόπο της την αντίφαση κάθε πολιτισμικής επιστήμης: κάθε πολιτισμικό φαινόμενο είναι ταυτόχρονα προϊόν της ιστορίας και αντίσταση στην ιστορία. Η ένδυση, για παράδειγμα, αποτελεί ανά πάσα στιγ-

μή διαδικαστική ιστορροπία, προϊόν και ελάττωμα ταυτόχρονα των ντετερμινισμάν της φύσης, ποικίλων λειτουργιών και διαμετρημάτων, κάποιων εσωτερικών, κάποιων εξωτερικών του ίδιου του συστήματος. Η μελέτη της ενδυμασίας πρέπει να διαβιβλάσει συνεχώς την πολυμορφία αυτών των προσδιορισμών. Η βασική μεθοδολογική επιφύλαξη παραμένει εδώ να μην εφαρμόσουμε ποτέ με βιασύνη μια άμεση αντιστοιχία μεταξύ της υπερδομής (ένδυση) και της υποδομής (ιστορία). Η σύγχρονη επιστημολογία στρέφεται όλο και περισσότερο στην ανάγκη της μελέτης της ιστορικοκοινωνικής ολότητας ως συνόλου εκπομπών σημάτων και λειτουργιών: πιστεύουμε ότι στην ένδυση (όπως και στο λόγο) αυτές οι εκπομπές σημάτων και αυτές οι λειτουργίες είναι αξιολογικής φύσης: πρόκειται για αξίες, που μαρτυρούν τη δημιουργική δύναμη της κοινωνίας πάνω στην ίδια.

Μετάφραση: Ελένη Οικονόμου

Σημειώσεις

Αποτελόματα από το άρθρο του σπουδολόγου και θεωρητικού της Λογοτεχνίας Roland Barthes (1915-1980), *Histoire et Sociologie du vêtement. Quelques observations méthodologiques*, *Annales ESC* 12 (1957), σ. 430-441.

Paul Gauguin,
«Aha oe fee ou Ouaï?», 1892.
Μουσείο Πούσκιν, Μόσχα.



1. Υπάρχει κατάλογος με τα έργα αυτά (ανά αώνα) στο R. Colas, *Bibliographie générale du costume et de la mode*, τόμ. 2, Librairie Colas, Παρίσι 1932-1933, σ. 1.412 κ.ε., και στο C. Einaudi, *Manuel d'archéologie française*, τόμ. 3. Picard, Παρίσι 1916, σ. xx.
2. J. Quicherat, *Histoire de Costume en France*, Hatchette, Παρίσι 1875, 680 σελ. Enlart, ο.π., G. Demay, *Le Costume au moyen âge*, d'après les sceaux, Dumoulin et Cie, Παρίσι 1880, 496 σελ.
- * Εδώ ο Barthès αναφέρεται στην αθροιογραφία ως κλαδό των φαλαροφόρων που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη των οχείων [ήρωτες-τύπων, θρησκεία, κ.λτ.], τόσο μεμονωμένα όσο και στης μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις (στ.μ.).
3. Τα καλύτερα σχέδια, δύο προσφέρονται αναρτητικά για σημαντικές [αναπαραστάσεις], είναι αυτά των N. Trutman, *Historic Costuming*, Pitman, Λονδίνο 1936, 156 σελ.
4. Η ιστορία της γάμωσης προσφέρει εδώ μικρά βιβλία: ένα στοιχείο όχι μέντος μπορεί να ολολέγει ονομασία δύοντας να σαλαστεί λεπτομέρη, αλλά αντιστρέφει μπορεί να αλλέξει λεπτομέρια δύοντας να αλλέξει ονομασία. Κατά τα άλλα, η λεπτομονία των ενδυμάτων είναι σάκην πολὺ αποσταματική [B. A. J. Grimmett, *La Mode en 1830...*, δεκτικούραιμη δεσμηφτή, 1948, και E.R. Lundquist, *La Mode et ses vocabulaires*, Γκραντεμπρύκ, 1950, 190 σελ.].
5. Ως γήραντος χρόνιο για καταρράφων άλεων οι μεταβολές των ενδυμάτων στοιχείου, όπως προκύπτει από αυτό τα νότια, που μοιάζει πάντα να ισχεί το απορετικό από το επεισόδιο προς το εξερευνικό μόνοι οι ψυχαναλυτές έχουν ασχοληθεί μέχρι σήμερα με αυτό το ζήτημα.
- [...]
11. Σχετικά με αυτή τη συζήτηση, βλ. κυρίως: Flügel, *The Psychology of Clothes*, Hogarth Press, Λονδίνο 1950, 257 σελ., καρ., I. και H. et M. Miller, *Bibliography of Costume*, H.W. Wilson Co., Νέα Υόρκη 1939, εισαγωγή! Σχετικά με το πάντρη της αιώνας, εκτός από τα έργα των παραπέντεν, Ρ. P. Ringer, *Mills and Morals*, G.C. Harrop, Λονδίνο 1953, 256 σελ. και E. Peterson, *Pour une théorie du vêtement*, Ed. De l'Abécéde, Αύγουστος 1943, 23 σελ.
12. G. Gurvitch, *La Vocation actuelle de la Sociologie*, PUF, Παρίσι 1950, κεφ. I.
13. Είναι προκατές πως όσο περισσότερο ισχύει στη διάταξη του καποδιστρίου, τόσο περισσότερο ισχύει στην ενδυματική σύσταση. Βασικό για τη σύγχρονη αιώνα της παραπτώσης του G. Ημετανά για τη γραυστούτη κατακόρυφη γυναικών και σοσιακών στο *Le Travail en miettes*, Gallimard, Παρίσι 1956, σ. 29 κ.ε.
14. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Παρίσι 1940, 331 σελ. Θα προσπορεύεται εδώ τη διάταξη του στρογγυλούδιου από τον Saussure από την περισσότερην των επιγόνων του τη σχέση της ήρεμης πατριωτικής μετατροπής στην πατριωτική. Όσο για τη πιεσότητα να συναγερμένοι των ονοματισμών από άλλες επιστημονίες εκτός από τη γλωσσολογία, ανεγέρτει στον ίδιο τον ονοματισμό, που είναι θεμελιωμένος σε ένα γενικό επιστημολογικό άρθρο.
15. Ulmann, *Précis de sémiotique française*, PUF, Παρίσι 1952, 334 σελ. (α. 16).
16. N.S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, μετρ. J. Canteloup, Klincksieck, Παρίσι 1949, xxcccix-396 σελ.
17. Οι υπόθεση γραψαντες προτείνουν την κατάταξη των φοινικών ενδυμάτων με τον ακόλουθο τρόπο: 1. Απαραίτητες διατάξεις του ενδυμάτου, ανάλογα με το λέγενδας του φορέως. 2. Βαθμός και ιδιαιτερότητα της φερών, της σταράς ή της βρούμης. 3. Μερική ολλασία, απονομή στοχείων. 4. Μη χρήση (εργούμεντα κομψιά, μάνικα αφόρτα, κ.λτ.). 5. Ανεπιθύμητη προστασία, μη τυποποιημένη (αυτοτυχεδόσαστα στο ένδυμα). 6. Επλογή χρωμάτων με εδαφέα των τελεότητας: πένθος, γάμους, σταλερός, σκοτεινά ταρτάν, κ.λτ.). 7. Πειραστοσακές περιεκτικότητα της χρήσης ενός στοιχείου. 8. Μη συμβατές με τον φορέα χρήστες. 9. Αναμνήσεις και εξαιρέσεις στην ενδυμασία.
18. Μπορούμε να προτείνουμε τις ακόλουθες διευκρινίσεις: Α. Στοιχείο: 1. Φόρμες, μίκη ή κρύσταλλα τυποποιημένη ή ενταγμένα σε μια τελετουργία. 2. Στεφάρες περιπτώσαστρης χρήσης. 3. Στερεότυπες χρήστες. 4. Καθιερωμένοι τρόποισιν φορεύεταις. 5. Κατονικούμ των επιπλέον στοιχείων (τσέπες, κομψιά, κ.λτ.). Β. Σύσταση ή συνδυασμός: 1. Εμφανες διεύθυνση σύσταση (γνώση). 2. Μερικό σύσταση που διαιροφθάνει μια ενότητα ως προς τη χρήση ή το νότιμο. 3. Ασυμβατότητα των στοιχείων. 4. Συνταρισμός των στοιχείων. 5. Πανηγίδι εμφάνισης εξειρετικής και εκπειρικού στοιχείου. 6. Φαινόμενα ενδυμάτων τεχνητής αναπαράγοντα με νοητοποιώντα στόχους και για χρήση από μια ομάδα (κοινωνικά δεδήπου και κινητοποιούρα).
19. Σχετικά με αυτό το θέμα, βλ. A.J. Grimmett, «La qualité du saussurisme», *Le Français moderne* (τόμ. 1, 1956), σ. 202.
20. Το «μανεκέν» ή το «κορίτσι του εξανθρώπου» αντιπροσωπεύει την όρο τη διανότητα αισθητοτήτη ένωσης του φραγμούντου του ενδυμάτου, με το φαινόμενο της ενδυμάτων: μπάργκονταν στην ένωση της καλεβέν (κηγιά ενδυμάτου διάστασης του φορέως), αλλά από την έναν αναρρόπτα, αφού ο τελευτικός σκοπός αρκεύει του ενδυμάτου: είναι αδύνατο να παραπομπάρηται με ενδυμάτων.
- ** «Bruitellisation» στο πρατόπεδο. Ο Barthès κατασκευάζει τη λέξη από το ίδια του διγυρό διάλογο δαντι και διαλογικό του πρήγμα της Ουαλίς George Bryan Brummell (1778-1840), του επαναστατού Βασιλιά Βρετανίας Brummell, ο οποίος λόγω της εξπρεσινής του κοινωνίτικης επικράτησης βασιλικής της μόδας (στ.μ.).
21. Sir George H. Darwin, «Development in Dress», Macmillan's Magazine (Σεπτ. 1872).
22. Πρόκειται για αυτού που προσπορεύονται να κάνουν οι τι φωνολογία οι Haudricourt και Julian (Essai pour une histoire structurelle du phonétisme français, Klincksieck, Ραρίος 1949).
23. Les fonctions psychologiques et les œuvres, J. Vrin, 1948, κεφ. II.
24. Υπόγεια τη βιβλιογραφία (hors bibliographie), πρόγυμνον των ερευνών κατ την εργαστηλογία της ψυχολογίας των κινήτρων σχετικά με τη ένωση στο E. Young Barr, *A Psychological Analysis of Fashion Motivation*, Mika Yōrō, 1934, 101 σελ.
25. O. Flügel, δι. c. 96 κ.ε., διεργάζεται απέντα τύπων ενδυμάτων σύσταση για την ψυχολογία του φορέως: 1. απαντησηών τύπων, 2. παραπέμψη τύπων, 3. συνανθεμητικών τύπων, 4. στροφών τύπων, 5. τύπων του καθηκόντος, 6. προτετευμένων τύπων, 7. εγκαταστάσιας τύπων, 8. «έργουνεμονές» τύπων, 9. αυτοκοινωνικών τύπων.
26. Ανάπτυξηνόδευτε αυτές τις δύο πτυχές της ψυχαναλυτής εξήγησης για την ένωση των κοινωνίμων (Flügel, δι. δ. 17) ως τρόπου επενδυσης της προσπεκτικής και ως φαλκών συμβολών στην ψυχολογία της σημασίας. Η διάτην ένδυση δεν παρέχεται από την ψυχολογία σημασίας (η μόδα παραδίδεται ως έναν μεωνωμένη μοδή παραδίδεται σε μια διάτην σημασία), αλλά συσσωτέο στη γεωμετρία αντιπράσηση διαφορετικών χρημάτων (στ.μ.), συντρόφοι πληρώνες διαποτάσσεται. Η ένωση είναι ολοκληρωτική δεμέλεμένη με από διάτην σημασίας, όχι ομάδών, δεν υπάρχει δημιούργηση κοινωνίας δεσμών μεταξύ ανθρώπων και σημασίας.
27. Φυσικό το παρόν των ενδυματικών σημειών εμφανίστηκε από την κοινωνική θέση (standing) του φορέως όπως δημιουργήθηκε από το πλατύ του έπιπλο.

History and Sociology of Clothing: Methodological Observations

R. Barthès

A host of methodological problems attends to the study of the history of clothing, particularly its various descriptions of internal (qualitative) developments. Conventional historical treatments are incapable of answering such basic questions as "precisely when does an article of clothing change in function or form?" Periodization is proved to be too narrow, and many researchers have wrongly approached dress as a purely historical event, in the hope of adumbrating the spirit of the times. Whatever their original origin and function – such as protection or decoration – combination constitutes a system. That is, every article of clothing is subsumed under a formal, normative system instituted by society. In Saussurian terms, the clothes of an individual – or even his/her hair style – are the equivalent of parole, while the wider system to which they belong – the rules governing sartorial combinations and uses, the constraints and uses, degrees of permissiveness and toleration – constitutes the underlying langue. Fashion (mode) is thus always a "fact of dress as a system" (costume). But parole can turn into langue – e.g. when a social group collectively adopts an individualized type of dress – which often happens in men's fashion; conversely, langue can turn into concrete parole, as often occurs in female haute couture. In Post-Darwinian terms, individual habitus corresponds to a biological organism, whereas costume to a species. As a system, dress (costume) can and should be analysed both synchronically and diachronically. To return to my opening reservation: dress, though a product of history and especially susceptible of change in periods of turbulence, should be studied above all in the light of values that are oppositional and structured as social models.